

Γιὰ τὸν Τολστόη ἀπ' τὸν γάμο του ἀρχίζει ἡ περίοδος τῶν ἀριστουργημάτων του. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ συγγραφεύς, ὁ διανοούμενος μέσα στὴν στοργικὴν ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας μπόρεσε νὰ ἀφοσιωθῆ ἀπερίσπαστος στὴν γονιμοποίησι καὶ ὀρίμανσι τῶν ιδεῶν του, αἱ ὁποῖαι τὸν ὠδήγησαν σὲ μεγάλα, ἔστω καὶ ἀμφισβητούμενα, συμπεράσματα.

Καθὼς δὴ ἕνας καρπός, ἐξωτερικῶς ὠραῖος καὶ λαχταριστός, μπορεῖ νὰ κρύβῃ στὸ βάθος κάποιον σκουλήκι, ποὺ σιγὰ-σιγὰ μὰ ἀδιάκοπα κατατρώγει τὰ σπλάχνα του καὶ κάποτε θὰ ἐπιφέρῃ τὸν μαρasmus καὶ τὴν σήψι του, ἔτσι καὶ στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ Τολστόη τὸ σκουλήκι τῆς ἀμφιβολίας καὶ ψυχικῆς ἀγωνίας γιὰ πολὺ καιρὸ ὑπέσκαπτεν ἀσυναίσθητα τὴν ψυχικὴν του ὑγείαν, ἕως ὅτου μιὰ μέρα ξαφνικὰ ἔγινε φανερὸ τὸ καταστρεπτικὸ ἔργο του. Ὁ σπινθήρας τῆς ἀμφιβολίας, παραχωμένος στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, καιροφυλακτοῦσε νὰ βρῆ τὴν κατάλληλη εὐκαιρία, γιὰ νὰ ζωογονηθῆ καὶ ν' ἀνάψῃ τρομακτικὴ φωτιά. Καὶ ἡ τραγικὴ ἐκδήλωσις τῆς ὑπολανθανούσης κρίσεως ἔγινε στὰ 1877 δηλ. 15 χρόνια μετὰ τὸν γάμον τοῦ Τολστόη. Καμμιά ξένη περιγραφή δὲν μπορεῖ νὰ φθάσῃ ἐκείνη ποὺ μᾶς δίνει ὁ ἴδιος γιὰ τὴν τρικυμία τῆς ψυχῆς του. Γι' αὐτὸ ἀντιγράφω ἀπ' τὴν «Ἐξομολόγησί του» :

«Ἡμουν—λέγει—50 μόλις ἐτῶν. Ἄγαποῦσα καὶ μ' ἀγαποῦσαν. Εἶχα καλὰ παιδιά, μεγάλη περιουσία, δόξα, ὑγεία ψυχικὴ καὶ δύναμι σωματικὴ... Ἡξευρα νὰ θερίζω σὰν ἕνας ἀγρότης. Ἐργαζόμουν ἀδιάκοπα ἐπὶ δέκα ὥρες, χωρὶς νὰ κουράζωμαι. Ἐξαφνα ἔσταμάτησεν ἡ ζωὴ μου. Ἐξακολουθοῦσα ν' ἀναπνέω, νὰ τρώγω, νὰ πίνω, νὰ κοιμοῦμαι. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι ζωὴ. Δὲν εἶχα πλέον καμμιά ἐπιθυμία. Θεωροῦσα τὴν ζωὴν σὰν μιὰ παραφροσύνη. Εἶχα φθάσει στὸ βάραθρον καὶ ἔβλεπα καθαρὰ, ὅτι ἐμπρός μου δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἄλλο, ἐξὸν ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἐγὼ ἕνας ὑγιέστατος καὶ εὐτυχῆς ἄνθρωπος, ἐνοιωθα πὼς δὲν μποροῦσα πλέον νὰ ζήσω. Μιὰ ἀκατανόητη δύναμις μ' ἔσπρωχνε ν' ἀπαλλαγθῶ ἀπ' τὴν ζωὴν. Τώρα λαχταροῦσα τὴν ἐκμηδένισιν, ὅπως ἄλλοτε λαχταροῦσα τὴν ζωὴν. Γιὰ νὰ γλυτώσω ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τοῦ θανάτου ἔκρυβα ἀπ' τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μου τὸ σχοινί, μήπως κρεμαστῶ στὸ δωμάτιόν μου τὸ βράδυ, ὅταν θὰ ἔμενα ὀλομόναχος. Δὲν πήγαινα μὲ τὸ ὄπλο στὸ κυνήγι, μὴ τυχὸν μὲ βάλλῃ σὲ πειρά-

σμο να τὸ στρέψω ἐναντίον μου. Μοῦ φαινόταν τέλος ἡ ζωὴ μου σὰν μιὰ ἀνόητη φάρσα... Ἐπὶ σαράντα χρόνια ἐργάσθηκα, ἐκοπίασα καὶ προώδευσα, γιὰ νὰ φθάσω τελικὰ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλα ἦσαν ἄσκοπα! Ματαιότης! Δὲν θ' ἄφηνα τίποτε κατόπι μου, παρὰ μόνον μιὰ μάταιη ἀνάμνησι καὶ...σκουλήκια. Τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μου ἦσαν δυστυχισμένα, ὅπως ἐγώ. Καὶ τὸ χειρότερον ἀπ' ὅλα ἦτο, ποῦ δὲν μποροῦσα νὰ εὕρω τὸν δρόμο πρὸς τὸν ἑαυτό μου. Ἐμοιαζα μ' ἓνα ἄνθρωπο, ποῦ περιπλανήθηκε μέσα στὸ δάσος καὶ μὲ ἀλλοφροσύνη τρέχει δεξιὰ κι' ἀριστερά, χωρὶς καμμιά κατεύθυνσι, ἐνῶ γνωρίζει ὅτι μὲ κάθε βῆμα ποῦ κάνει περιπλανᾶται χειρότερα».

Ὁ τρομερὸς ἐφιάλτης τῆς ψυχικῆς γαλήνης τοῦ Τολστόη ἦτο τὸ μεγάλο πρόβλημα: Ποιὰ εἶναι ἡ ἔννοια καὶ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς; Διερωτᾶται μὲ ἀγωνία: «Τί εἶμαι καὶ γιατί ζῶ; Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς μου καὶ πῶς ὀφείλω νὰ ζῶ; Ποῦ εἶναι τὸ καλὸ καὶ ποῦ τὸ κακό; Ἐγίνα πλούσιος καὶ ἐνδοξος. Ὁραῖα! Καὶ κατόπιν; Τί θὰ βγῆ ἀπ' τὴν σημερινὴ καὶ τὴν αὐριανή μου προσπάθεια καὶ ἀπὸ ὅλη μου ἐν γένει τὴν ζωὴ; Ὑπάρχει στὴ ζωὴ κάποιος σκοπός, ποῦ νὰ μὴ καταστρέφεται ἀπ' τὸν ἀναπόφευκτο θάνατο ποῦ μ' ἀναμένει;»

Τὰ ὀλίγα αὐτὰ ἀπ' τὴν «Ἐξομολόγησί» του εἶναι ἀρκετά, γιὰ νὰ μᾶς δείξουν μέσα σὲ ποιὰ φοβερὴ ψυχικὴ τρικυμία ὁ ταλαίπωρος Τολστόη ἐχαροπάλευε. Καὶ στὴν ἀγωνία του αὐτῆ, σὰν μοναδικὸ σωσίβιο βρῆκε ἐπὶ τέλους τὴν πίστη στὸν Θεό. Ξαναβρῆκε τὴν ἰσορροπία τοῦ πνεύματος καὶ τὴν γαλήνη τῆς ψυχῆς του, τὴν στιγμή ποῦ ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ καὶ δημιουργὸς τῆς ζωῆς καὶ ὅτι τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς σκοπὸς εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ μὲ τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης.

Τὴν «ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδασκαλίαν» τοῦ Χριστοῦ τὴν θεωροῦσε σὰν κρυστάλλινη πηγὴ μὲ ζωογόνα νάματα, ὅπου καὶ προσέτρεχε νὰ δροσίση τὴν διψασμένη ψυχὴ του καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πίστεώς του. Ὅλη ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ διδασκαλία τοῦ Τολστόη ἀπὸ τὸ 1880 κ. ἔ. στηρίζεται ἐπάνω στὰ ὑπέροχα διδάγματα τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους διδαχῆς: Μὴ ὀργίζεσαι χωρὶς λόγο. Ἀπομάκρυνε ἀπ' τὸ ἅγιο βῆμα τῆς ψυχῆς σου κάθε μνησικακία καὶ ἔχθρα, πρὶν προσεγγίσης στὸν Θεὸ μὲ τὴν προ-

σευχή. Μὴ ὀρκίζεσαι. Μὴ μοιχεύσης. Εὐλόγει ὄσους σὲ καταρῶνται. Εὐεργέτει ὄσους σὲ μισοῦν. Προσεύχου γιὰ ὄσους σὲ ἀδικοῦν. Ἀγάπα τοὺς ἐχθροὺς σου. Προσπάθησε νὰ γίνης τέλειος, καθὼς ὁ Πατὴρ σου ὁ ἐπουράνιος.

Μετὰ 4 χρόνια, ὁ Τολστόη, γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν του ἀφῆκε τὴν ἐξοχὴν καὶ ἐγκατεστάθηκε στὴν Μόσχα. Ἀλλ' ὁ ἀποχωρισμὸς του ἀπ' τὸ χωριὸν καὶ τὴν ἐλεύθερον ζωὴν τοῦ ὑπαίθρου, ἡ στέρησις τῆς φυσικῆς, κανονικῆς καὶ ἀθόρυβης ζωῆς καὶ πρὸ πάντων οἱ μελαγχολικαὶ ἐντυπώσεις του ἀπ' τὴν σκληρὴν ζωὴν τῆς μεγαλοπόλεως, ὅπου ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς φτωχολογίας καὶ τοῦ σπάταλου πλούτου ἦτο παραπολὺ κτυπητὴ, ἐδύθισαν πάλιν τὸν Τολστόη σὲ βαρεῖαν ἀθυμίαν καὶ μελαγχολίαν. Ἔτσι ἄρχισε νὰ συμπυκνῶνεται ἀσφυκτικὰ ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ψυχῆς του καὶ προετοιμάζετο νέα καταιγίς, ἔτοιμη νὰ ξεσπάσῃ στὴν πρώτη ἀφορμὴ. Καὶ αὕτη παρουσιάσθηκε στὰ 1882. Τότε, χάρις στὴν ὠμότητα κάποιου τυχαίου περιστατικοῦ, ὁ Τολστόη γιὰ πρώτη φορὰ εἶδε νὰ ξεσκεπάσεται μπρὸς στὰ μάτια του μὲ ὅλη τὴν τραγικὴν τῆς ἐμφάνισιν ἡ δυστυχία καὶ ὁ πόνος τῆς ἀνθρωπότητος.

Στὰ 1882 ἐγίνε στὴν Μόσχα ἡ ἀπογραφὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ὃ δὲ Τολστόη μαζί με ἄλλους διανοουμένους ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος στὴν ἐργασία τῆς ἀπογραφῆς. Κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐπεσκέφθη καὶ τὴν συνοικίαν τῶν ἀπόρων τῆς Μόσχας, τὸ Χίτριβο Ρίνοκ, ὅπου ἤλθε σὲ ἀμεση ἐπαφὴ με τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀθλιότητα τοῦ «παουπερισμοῦ».

Εἶδε τὴν φυσικὴν ἐξάντλησιν, ἐνοίωσε τὴν ψυχικὴν κατάπτωσιν, ἐσπούδασε τὴν ἠθικὴν ἐξουθένωσιν, αἰσθάνθηκε τὸν ἐξευτελισμὸν καὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς φτωχολογίας. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εἶχε βαθεῖαν πληγωθῆ ἀπὸ τὴν θλιβερὴν ἐντύπωσιν τῶν ὄσων εἶδε καὶ ἐνοίωσε. Καὶ ὅταν γύρισε στὴν πολυτελεῖ κατοικίαν του, ὅπου τὸν ὑπεδέχθησαν οἱ θαλαμηπόλοι του, με τὴν ἰδιαίτερον στολὴν τους, ὅταν βρῆκε τοὺς δικούς του παραδομένους σὲ καθημερινὰ διασκεδάσεις, στίς ὁποίας ἦτο ἀναγκασμένος πολλὰ φορὰς νὰ πέρνη μέρος καὶ αὐτός, τότε βαθύτερα παρὰ ποτὲ αἰσθάνθηκε τὴν τραγικὴν ἀντιθέσιν τῆς ζωῆς σὰν ἐριννύες νὰ βασανίζου τὴν συνείδησίν του. Καὶ ἀπὸ τότε με πλιότερον πάντα θλίψιν ἔθετε στὴν συνείδησίν του τὸ αἰώνιον ἐρώτημα : Ἀπ' τὴν μιὰ μεριά ὁ πλοῦ-

τος, ἡ περίσσεια καὶ ἡ εὐτυχία—ἀπ' τὴν ἄλλην ἢ φτώχεια καὶ ἡ ἀθλιότης. Ποιὸς φταίει; Καὶ ἀπαντοῦσε θλιβερά: «Μόνον ἐγὼ καὶ οἱ ὅμοιοί μου».

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς κρίσεως ὁ Τολστόη, παρασυρόμενος ἀπ' τὸ βαθύ του αἰσθημα τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ οἴκτου πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς Παρίας, ἀπεφάσισε νὰ μοιράσῃ ὀλόκληρη τὴν περιουσία του σ' αὐτούς. Ἄλλ' ἡ θέλησίς του αὐτὴ προσέκρουσε σὲ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Ἡ γυναῖκα του, καθὼς καὶ τὰ περισσότερα μέλη τῆς οἰκογενείας του, ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ φθάσουν ἢ καὶ νὰ νοιώσουν καλὰ-καλὰ τὶς ἀλτρουϊστικὲς μεταρσιώσεις καὶ πτήσεις του, ἀντέταξαν ἀνένδοτη ἀντίδρασι. Διεμαρτύρογτο καὶ ψέγοντάς τον ἔλεγαν:

«Ἵπάρχομε κι' ἐμεῖς. Δὲν ἔχεις δικαίωμα νὰ μοιράσῃς στοὺς ξένους τὸ βιό σου».

Ἀκοῦστε πῶς δικαιολογεῖται σχετικὰ ἡ κόρησσα Σοφία Τολστόη:

«Αἰσθάνομαι, λέγει, ὅτι μοῦ ἦτο ἀδύνατο ν' ἀκολουθήσω τὸ κήρυγμα τοῦ συζύγου μου. Ἄν σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία του δεχόμενοι νὰ μοιρασθῇ ὅλη ἡ οἰκογενειακὴ περιουσία μας, θὰ ἔπεφτα μαζί μὲ τὰ 9 παιδιὰ μου σὲ τέτοια φτώχεια, ὥστε γιὰ νὰ τὰ βγάλω πέρα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐργάζομαι γιὰ ὀλόκληρη οἰκογένεια, νὰ ράβω καὶ νὰ πλένω, νὰ περιποιοῦμαι τὰ παιδιὰ καὶ νὰ τὰ ἀνατρέφω χωρὶς καμμιά μόρφωσι. Σκεπτόμουν ὅλα αὐτὰ καὶ ἔλεγα στὸν ἄνδρα μου: «Ὁχι, Λέβοςκα. Δὲν ἔχω τὸ θάρρος».

Καὶ ἡ ἀγαπημένη κόρη τοῦ Τολστόη ἡ Ἀλεξάνδρα, ποὺ ἦτο καὶ ἡ ἐμπιστὴ γραμματεὺς του, μὲ στοργικὴν ἐπιείκεια κρίνει τὴ συμπεριφορὰ τῆς μάννας τῆς δταν γράφει κάπου τὰ ἑξῆς:

«Φτωχειά μου μάννα! Κανεῖς δὲν θὰ σὲ κατηγορήσῃ, γιὰτὶ δὲν εἶχες τὴν δύναμι νὰ βλέπῃς μακρῶς, ὅσον ἐκεῖνος, καὶ διότι ἡ ψυχὴ σου δὲν ἐνοιωθε νὰ εἶχε ἀρκετὲς δυνάμεις γιὰ νὰ κάμῃ τὴν μεγάλη πτήσι, πρὸς τὴν ὁποία σὲ καλοῦσεν ἐκεῖνος. Ἦσουν μιὰ καλὴ σύζυγος, μιὰ καλὴ μητέρα, μιὰ καλὴ νοικοκυρά. Ἄνηκες ὀλόκληρη στὴν οἰκογένειά σου, ἐνῶ ἐκεῖνος ἀνῆκε στὴν ἀνθρωπότητα...».

Ἡ τραγικὴ αὐτὴ μεταξὺ τοῦ Τολστόη καὶ τῆς οἰκογενείας του σύγκρουσις ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐξωτερικὴν ὄψι, τὸν φλοιὸ

καὶ τὸ περικάλυμμα τοῦ Τολστοϊκοῦ δράματος. Τὸν πυρῆνα τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ τραγικὴ ἀντίθεσις, ποὺ χώριζε τὴν ζωὴ τοῦ μεγάλου ἰδεολόγου ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν του, ἡ ἀσυμβίβαστη ἀντίθεσις, ποὺ ἦτο καὶ ἡ ἀδυσώπητη τυραννία τῆς ζωῆς του.

Ὁ σοφὸς τῆς Γιάσναγια Πολιάνας μὲ τὸ κήρυγμά του ἀπαιτοῦσε αὐτοθυσία, ζητοῦσε στερήσεις χάριν τοῦ πλησίον, ἀδυνατοῦσε ὁμῶς γὰ ἐπιβάλλει τις ὠραῖες αὐτὲς ἀρχές μέσα στὸ ἴδιον τὸ σπίτι του. Ἐπὶ τριάντα χρόνια ἦτο ὑποχρεωμένος γὰ σύρη μαζὶ του θλιθερὰ τὴν φοβερὴ ἀντίθεσις, ἡ ὁποία συνίστατο στὸ ὅτι ἀφῆγεν ἀπραγματοποίητα μέσα στὸν στενώτερον κύκλον τῆς ζωῆς του ὅσα ἐκήρυττε ὡς ἀπολυτρωτικὴν ἀλήθειαν. Τὸ δίλημμα, μπρὸς στὸ ὅποιον εὐρέθηκε ἡ ψυχὴ τοῦ Τολστόη, ὑπερέβαινε τὶς δυνάμεις ἐνὸς ἀνθρώπου. Μολογόντι ρίχθηκε σὲ ἀγροτικὰ ἐργασίαι καὶ ταλαιπωροῦσε τὸ σῶμα του, ὅπως καὶ οἱ μουζικοὶ ποὺ εἰργάζοντο στὸ κτῆμα του, ἐν τούτοις δὲν εὕρισκεν ἱκανοποίησιν στὴν σκέψιν, ὅτι ἔτσι ἐξισώγεται μὲ τοὺς ταπεινοὺς χειρώνακτας.

Τὴν χαρὰν τοῦ ἐδηλητηρίαζεν ἡ συναίσθησις ὅτι ἡ οἰκογένειά του ζοῦσε μὲ πολυτέλειαν. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἀτομικὸν γραφεῖο του καὶ ὁ ἰδιαίτερος κοιτώνας του, ὅπου ὑπῆρχαν μόνον τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα ἐπιπλα, ἐφαίνοντο στὸν Τολστόη ὡς μιὰ διαρκὴς κατηγορία καὶ ἐπιτίμησις.

Σὲ κάποιαν ἐκθεσί του μὲ πικρὰ ζωγράφιζε τὴν ἀθλιότητα ποὺ ἔβλεπε τριγύρω του καὶ ἡ ὁποία τοῦ φαινόταν ὀδυνηρότερα κτυπητῆ, ὅταν τὴν συνέκρινε μὲ τὴν ἀνεσι τῆς ζωῆς τῶν οἰκείων του. Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ τὸν τυρανοῦσε σὲ βαθμὸν ἀληθινῆς ἀπογνώσεως.

Σ' ὀλόκληρον τὸν κόσμον εἶχεν ὀπαδοὺς. Χιλιάδες ἐξ αὐτῶν, γοητευμένοι ἀπ' τὸ ὠραῖον τοῦ κήρυγμα, συνέρρεαν στὴν Γιάσναγια Πολιάνα ὡς ἄν σὲ προσκύνημα. Πολλοὶ ἐβάδιζαν στὰ ἴχνη του. Ἀλλὰ ὅλες αὐτὲς οἱ συγκινητικὲς καὶ τιμητικὲς ἐκδηλώσεις ὄχι μόνον δὲν τὸν ἱκανοποιοῦσαν, ἀλλὰ καὶ ἔκαμναν ἀλγεινότερον τὸ ψυχικόν του μαρτύριον. Κουρασμένος ἀπ' τὰ θλιβερότερα συναισθήματα, ἐνοιωθε βαθύτερα τὴν ψυχικὴν του μόνωσιν. Καὶ τὸ αἰσθημα τῆς τελείας μονώσεώς του διήγειρε τὴν νοσταλγίαν του γὰρ τὸν θάνατον.

Καθὼς ὅλοι οἱ μεγάλοι διαγοούμενοι, καὶ ὁ Τολστόη εἶχε

ἀκλόνητη πεποίθησι στὴν ἀνθρώπινη ἀθανασία. Εἶχε τὴν βαθειὰ διαίσθησιν, ὅτι πέρα ἀπ' τὴν ἐδῶ ζωὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐκπληρώσῃ ὅλα ὅσα στὸν κόσμον τοῦτον ὠνειροπόλησε, ἐπόθησε, λαχτάρησε. Καὶ ἐμπνεόμενος ἀπ' τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πεποίθησι τῆς ἀθανασίας προσδοκοῦσε μὲ βεβαιότητα τὴν ἀναγέννησί του σὲ μιὰ νέα, μεταμορφωμένη ὑπαρξί. Ἡ νοσταλγία αὐτὴ τὸν ἔκαμε νὰ ὑποφέρῃ ἀληθινὸ ψυχικὸ μαρτύριο ἕως τὴν στιγμή τοῦ θανάτου του.

Μέσα ὁμῶς στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς μελαγχολίας, ποὺ προκαλοῦσαν, αἱ ἀντιθέσεις τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ζωῆς του, ὠρίμαζε κάποτε ἡ σκέψις, ὅτι γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπ' τὸ μαρτύριο τῶν ἀντιθέσεων στὴν παρούσα ζωὴ, μιὰ καὶ μόνη ὑπῆρχε διέξοδος: νὰ ἐπιζητήσῃ μακριὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς ποὺ ἔταξε στὸ βίον του μὲ τὴν ἠθικὴ διδασκαλία του. Τὴν φυγὴν ἀπὸ τοὺς οἰκείους του ἐσχεδίασε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Τολστόη κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1897. Καὶ τότε ἀπηύθυνε πρὸς τὴν γυναῖκα του μιὰ θαυμασίαν ἐπιστολή, ποὺ θὰ ἦτο παράλειψις, ἂν δὲν τὴν ἀνέφερα. Ἐγραφε λοιπὸν τότε ὁ κόμης τὰ ἀκόλουθα:

«Πρὸ πολλοῦ καιροῦ, ἀγαπητὴ Σοφία, ὑποφέρω ἀπὸ τὴν ἀντίθεσι ποὺ ἐμφυλλοχωρεῖ ἀνάμεσα στὶς πεποιθήσεις καὶ στὴ ζωὴ μου. Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς ἀναγκάσω ν' ἀλλάξετε τὶς ἀντιλήψεις σας γιὰ τὴν ζωὴ, οὔτε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς σας. Ἔως τώρα δὲν μπόρεσα νὰ καταλήξω στὴν ἀπόφασιν νὰ σᾶς ἐγκαταλείψω, διότι δὲν τολμοῦσα νὰ στερήσω τὰ παιδιὰ μας ἀπ' τὴν μικρὴ ἐπιρροὴ ποὺ μπορῶ νὰ ἔχω ἐπάνω τους, οὔτε ἤθελα νὰ προξενήσω σὲ κανένα ἀπὸ σᾶς λύπη. Ἄλλὰ μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ ζήσω πλέον μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ποὺ ἔζησα τὰ τελευταῖα 16 χρόνια, πότε σ' ἀντίθεσι μὲ σᾶς, τοὺς ὁποίους ἄθελα ἐξερέθιζα καὶ πότε μὲ ὑποχωρήσεις στοὺς πειρασμοὺς καὶ στὶς ἐπιδράσεις ποὺ μὲ περιστοιχίζουσιν. Τώρα λοιπὸν ἀπεφάσισα νὰ κάμω ἐκεῖνο, ποὺ ἤθελα νὰ κάμω πρὸ πολλοῦ, ἀλλὰ δὲν τολμοῦσα: θὰ φύγω... Καθὼς οἱ Ἰνδοὶ, ὅταν φθάσουν στὰ 60 χρόνια τῆς ζωῆς των, ἀποσύρονται στὸ δάσος, καθὼς κάθε γηραλέος εὐσεβὴς ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ ν' ἀφιερῶσιν τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του στὸ Θεό, ἀντὶ νὰ τὰ σπαταλήσῃ σὲ φλυαρίες, παιχνίδια καὶ ματαιότητες, ἔτσι καὶ ἐγώ, ποὺ ἔφθασα τώρα στὸ 60ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ἐπιθυμῶ μὲ ὅλη τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς μου τὴν ἡσυχίαν καὶ μόνωσιν, ἐπιθυμῶ τὴν ἐξου-

δετέρωσι τῆς φοβεραῆς ἀντιθέσεως πού πιέζει τὴν συνείδησί μου. Σὲ παρακαλῶ λοιπόν, καθὼς καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους, νὰ μὲ συγχωρήσετε, ἂν ἡ διαγωγὴ μου σὰς προξενήσῃ λύπην. Ἰδιαιτέρως δὲ σύ, Σοφία, ἀφῆσέ με νὰ φύγω. Μὴ ἐπιχειρήσης νὰ μὲ ἀναζητήσης καὶ μὴ θυμώσης μαζί μου. Μὲ τὴν φυγὴν, πού ἐσχεδιάσα νὰ κάμω, δὲν σημαίνει ὅτι θέλω νὰ ἐκδηλώσω μιὰ διαμαρτυρία ἐναντίου σου. Τὸ ξεύρω πῶς δὲν μποροῦσες νὰ φερθῆς διαφορετικά... Δὲν μποροῦσες νὰ βλέπῃς καὶ νὰ σκέπτεσαι καθὼς ἐγώ. Γι' αὐτὸ σοῦ ἦτο ἀδύνατον ν' ἀλλάξῃς τὴν ζωὴ σου καὶ νὰ τὴν θυσιάσῃς σὲ μιὰ ὑπόθεσι, τὴν ὁποίαν δὲν πιστεύεις. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν σὲ μέμφομαι γιὰ τίποτε. Τοῦναντίον ἀναπολῶ μὲ ἀγάπη κι' εὐγνωμοσύνη τὰ 35 μακρὰ χρόνια τῆς κοινῆς μας ζωῆς. Ἐδειξες μεγάλη μητρικὴ στοργὴ καὶ ὑπεβλήθῃς σὲ πολλὰς θυσίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταία δεκαπενταετία τῆς ζωῆς μας οἱ δρόμοι μας ἐχωρίσθησαν. Δὲν μπορῶ νὰ σὲ ψέξω, διότι δὲν μ' ἀκολούθησες. Σὲ εὐχαριστῶ καὶ θὰ θυμοῦμαι αἰωνίως μὲ ἀγάπην ὅλα ὅσα μοῦ ἔδωσες...»

Τὸ συγκλονιστικὸν αὐτὸ ἔγγραφον ἔεσκεπάζει ὅλο τὸ βάθος τῆς ἀγνῆς καὶ εὐγενικῆς τοῦ Τολστόη ψυχῆς.

Ἡ φυγὴ ὅμως, πού σχεδίασε στὰ 1897, ματαιώθηκε, γιὰτι γελάστηκε ὁ Τολστόη στὴν ἐκτίμησι τῆς ψυχικῆς του ἀντοχῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ τυραννικὴ ἀντινομία τῆς ζωῆς του ἐξακολουθοῦσε σὰν ἐφιάλτης νὰ πιέζῃ τὰ στήθη του, καὶ ἡ ἀγωνία τῆς συνειδήσεώς του ἔφθασε σὲ βαθμὸ ἀνυπόφορο. Μετὰ 13 ἐτῶν δὲ μαρτυρικῆς ζωῆς, στὶς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1910, ὁ Τολστόη ἐπραγματοποίησεν ἐπὶ τέλους τὴν μεγάλη τῆς ζωῆς του ἀπόφασιν, ἡ ὁποία ἀνεστάτωσε τὸν πολιτισμένον κόσμον ὁλόκληρον. Χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν οἰκογένειάν του, ἔφυγε μιὰ νύκτα ἐξαφνικὰ ἀπ' τὸ ἐξοχικὸν τοῦ σπίτι τῆς Γιάσναγια Πολιάνας καὶ ταξίδευσεν πρὸς τὸ ἀγνώστο, συνοδευόμενος μόνον ἀπ' τὸν ἰδιαίτερον γιὰτρό του Τσερτκὼφ καὶ ἀπ' τὴν Ἀλεξάνδρα, τὴν πολυαγαπημένην κόρην του.

Ἄλλ' ἡ χιονισμένη χειμωνιάτικη ζωὴ τοῦ πρεσβύτου, πού σήκωνε στοὺς ὤμους του 82 χειμῶνας ρωσικούς, δὲν εἶχε πλέον ἀρκετὸ περιθώριον. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἡρωϊκῆς ἀποφάσεώς του τὸν ὠδήγησεν ὀλοταχῶς πρὸς τὸν θάνατον. Στὰς 7 Νοεμβρίου τοῦ 1910, στὸν ἄσημο σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τοῦ

χωριού Ἀστάποβο, ὁ Τολστόη γαλήνιος παρέδωκε τὴν πολυκύμαντη ψυχὴ του στὸν Θεό, ἀπ' τὸν Ὅποιον ἀπεμακρύνθη μὲν ὡς ἂν ἄσωτος υἱὸς στὰ νειᾶτα του, μεταμελημένος ὁμως γύρισε πρὸς Αὐτὸν καὶ εἰλικρινᾶ Τὸν ἐλάτρευσε κατὰ τὰ 30 ὕστερνὰ χρόνια τῆς ζωῆς του, ποῦ ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀγνότερη καὶ ὠραιότερη τῆς πολύμορφης ζωῆς του περίοδο.

Καὶ τῶρα, μετὰ τὸ βιογραφικὸ σκιαγράφημα θὰ προσπαθῆσω νὰ σχεδιαγραφήσω τὴν ιδεολογικὴν ἐξέλιξι τοῦ Τολστόη ὅσον τὸ δυνατὸν συνοπτικώτερα.

Ἄν ὁ Τολστόη εἶναι μικρῆς ἢ μεγάλης ὀγκῆς φιλόσοφος— αὐτὸ εἶναι ἓνα σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Πάντως δὲν ἔχουν ἄδικο νομίζω, ὅσοι τὸν θεωροῦν ὡς πρακτικὸ κυρίως φιλόσοφο, ἀφοῦ ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν λύσι τοῦ πρακτικοῦ φιλοσοφικοῦ προβλήματος: Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς.

Στὸ πρόβλημα αὐτὸ ὁ Τολστόη ἔδωκε δύο λύσεις ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες. Τὴν πρώτη λύσι τὴν ὑπεστήριξε κατὰ τὸ πρῶτο στάδιο τῆς φιλολογικῆς του δράσεως, ἀπὸ τὰ 1852—1882. Τότε ὁ Τολστόη ἐσκέπτετο καὶ ἔγραφε σὰν λογοτέχνης μᾶλλον παρά σὰν φιλόσοφος.

Καὶ σὰν λογοτέχνης, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τῶν τεχνοκριτῶν, εἶναι «ὁ γίγας τῆς Ρωσικῆς φιλολογίας», ποῦ γοητεύει μὲ τὸ ἔξοχο βάθος τῆς σκέψεως, μὲ τὴν σπάνια παρατηρητικότητα τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ μὲ τὴν ἀκριβῆ ἐκτίμησι αὐτῶν. Ὅ,τι ἔγραψεν ὡς λογοτέχνης, εἶναι καθαρὸ καὶ δροσερὸ σὰν τὸ πηγαῖο νερό.

Ἡ τέχνη του στρέφεται μέσα στὰ ὄρια τῆς πραγματικῆς ζωῆς, ἀλλ' ἀποφεύγει νὰ ἐγγίση τίς χυδαῖες ὀψεις καὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Ἀντιθέτως πρὸς ἄλλους λογοτέχνας, ποῦ ζωγραφίζουν στὰ ἔργα των τύπους φανταστικοὺς ἢ ἐκφύλους καὶ ἀσθενικοὺς, ὁ Τολστόη ζωγραφίζει πρόσωπα ζωντανά, ποῦ κινοῦνται μὲν ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα πάθη των, χωρὶς ὁμως ἢ συνείδησίς των νὰ παίζη τὸ βουδὸ πρόσωπο.

Ὁ Τολστόη ἔγινε τὸ ἔμφυχον ἔμβλημα τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ καὶ ἐλατρεύθη κυριολεκτικῶς ἀπὸ τοὺς ὁμοφύλους του, καθὼς ἐλατρεύθη ὁ Γκαίτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ὁ Β. Οὐγκώ. Ἡ γόησσα φήμη του ξεπέρασε τὰ ἀχανῆ ὄρια τῆς πα-

τρίδος του και περιέφερε θριαμβευτικὰ τὴν καλλιτεχνικὴ μεγαλοφυΐα του καὶ στοῦ παλαιοῦ καὶ στοῦ νέου κόσμου τὰ πέρατα. Τὰ συγγράμματά του, μεταφρασμένα σὲ πολλές γλώσσες, διεδίδοντο σὲ ἐκδόσεις λαϊκὲς εἴτε πολυτελεῖς καὶ σὲ μυριάδες ἀντίτυπα μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς πρὸ παντός, καὶ τῶν ἄλλων ἠπείρων κατὰ δεύτερο λόγο, διήγειραν δὲ παντοῦ ζωηρότατο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων σχετικῶς μὲ τὴν σκέψιν καὶ τὴν ψυχασύνθεσιν, τὶς παραδόσεις, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν ἐν γένει τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ.

Ἄς ἴδωμεν τώρα ποιά ἦσαν τὰ ἰδανικὰ τοῦ λογοτέχνη Τολστόη. Ἡ ὠραιοπαθὴς καλλιτεχνικὴ ψυχὴ του, κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς του, ἐλάτρευσε τὴν ὁμορφίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ζωῆς. Ἐδυθίζετο στὴν ἀπόλαυσίν της καὶ ἐμυκτήριζε κάθε ἰδέαν αὐτοθυσίας καὶ ἀλτροῦσμοῦ. Ὑπεστήριζεν ὅτι δὲν ὑπάρχει φυσικὴ διάκρισις μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, μεταξὺ ἀθεμίτου καὶ θεμίτου. Ὅ,τι ὑπάρχει στὸν κόσμον ἐδημιουργήθη γιὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως καμμιά ἀπόλαυσις δὲν εἶναι ἁμαρτία. Ἡ ζωὴ γοητεύει, ἐπειδὴ εἶναι ὠραία καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἡ φύσις ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον πῶς νὰ ζήσῃ. Ἐπομένως ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀκολουθῇ τὰς ὑποδείξεις καὶ ἀπαιτήσεις τῆς φύσεως. Ὅσο γιὰ τὰ λεγόμενα ἠθικὰ ἰδεώδη—αὐτὰ τὰ θεωροῦσε σὰν σαπουνόφουσκες.

Ἔτσι ὁ Τολστόη κατὰ τὴν πρώτην τῆς ζωῆς του περίοδον παρουσιάζεται ὡς ὕμνητὴς καὶ θιασώτης τῆς ἡδονῆς, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς τὸν ἄξονα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς. Ξεχνᾷ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει μιὰ ἀκόρεστη δίψαν: τὴν δίψαν τοῦ ἀπείρου. Ὅτι λαχταρᾷ ν' ἀπολάβῃ τὴν γνῶσιν, τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ζωὴν σὲ ἄπειρον βαθμὸν. Καὶ τὴν ἄσβεστη αὐτὴν λαχτάραν δὲν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ καμμιά ἐφήμερη ἡδονή. Ὁ ἀπέραντος πόθος μόνον μέσα στὸ ἄπειρον μπορεῖ νὰ βρῇ τὴν ἱκανοποίησίν του. Γι' αὐτὸ ὅσοι παραγνωρίζουν τὸν νόμον αὐτὸν εἶναι μοιραῖο νὰ δοκιμάσουν τὴν πικρίαν τῆς ἀπογοητεύσεως, ἣ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸ ψυχικὸν κενόν.

Καὶ ὁ Τολστόη, ἐπειδὴ πῆρε τὸν κατήφορον τῆς φιληδονίας, κατέληξε στὴν ἀπαισιοδοξίαν καὶ στὸν μηδενισμόν. Ἐπὶ 35 χρόνια, καθὼς γράφει στὶς «Ἐξολογήσεις» του, ἔζησε σὰν μηδενιστὴς, χωρὶς νὰ πιστεύῃ σὲ τίποτε. Στὴν ψυχὴν του ὑπῆρχεν ἓνα μεγάλο

κενόν, ἕνα μηδέν, πού σάν ἐφιάλτης τόν ἔσφιγγε καί τόν ἔπνιγε... Σάν μηδενιστής θεωροῦσε τήν ζωήν ἀνούσια καί ἄσκοπη. Ὅλα τὰ ἔβλεπε μαῦρα καί σκοτεινά. Στό διήγημά του «Οἱ τρεῖς νεκροί» ὑποστηρίζει ὅτι εὐτυχέστερος εἶναι ἐκεῖνος πού σκέπτεται ὀλιγώτερο καί πεθαίνει ἀμαθέστερος. Ἐπομένως ὁ ἀμόρφωτος χωρικός εἶναι εὐτυχέστερος παρά ὁ μορφωμένος ἀστός καί τὸ δένδρο, ἐπειδὴ δὲν ἔχει σκέψι, εἶναι εὐτυχέστερο παρά ὁ χωρικός.

Συχνά σκέπτεται τόν θάνατο καί ὀνειροπολεῖ τὸ βουδδιστικὸ νιρβάνα σάν ἀπολύτρωσι. Ἐντρυφᾶ στήν ἀπαισιοδοξία τοῦ Σοπεγ-χάουερ καί διαμφισβητεῖ τήν σκοπιμότητα κάθε πνευματικῆς καί ἠθικῆς ἐργασίας στήν ζωή. «Ὁ ἄνθρωπος, γράφει, εἶναι μία μηχανή, πού κινητοποιεῖται μέ τήν τροφή. Ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁμορφιά καί ἐν γένει ἡ ζωή ὅλα εἶναι ἄσκοπα καί ἀνόητα. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται μόνον 3 πήχεις γῆς γιὰ τόν τάφο του. Ἄς χαθῆ—λέγει—ἡ ἐπιστήμη, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἱκανή ν' ἀπαντήσῃ στό βασικὸ ζήτημα: πῶς πρέπει νὰ ζοῦμε. Ἄς χαθῆ καί ἡ τέχνη, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ καλλιτερεύσῃ τήν ζωή μας».

Καθὼς βλέπετε λοιπόν, ὁ Τολστόη κατὰ τήν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς του καί θεωρητικῶς καί πρακτικῶς ἀστόχησε στήν διάγνωσι τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς. Ἀπέτυχε στόν σκοπό του, ἐπειδὴ ἀντελήφθη μονόπλευρα τήν ζωή. Ἐπίστεψε ὅτι ἡ ζωή μόνον προσλαμβάνει, μόνον πέρνει ἀλλὰ δὲ δίνει. Διέφυγε τήν λεπτή ἀντίληψί του ὅτι ὁ καθολικὸς νόμος, πού ρυθμίζει τήν ζωήν, εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀμοιβαιότητος: ἡ ζωή εἶναι ἐναλλαγή δόσεως καί λήψεως. Τὰ σύννεφα δανείζονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὕδρατμούς, ἀλλὰ τοὺς ἐπιστρέφουν ὑπὸ μορφῇ βροχῆς. Τὰ δέντρα δανείζονται ἀπὸ τὴν γῆ στοιχεῖα θρεπτικά, ἀλλὰ καί αὐτὰ προμηθεύουν λίπασμα στήν γῆ.

Ὁ ἄνθρωπος πέρνει ἀπὸ τὰ δένδρα ὀξυγόνο, ἀλλὰ τὸ ἀνταλλάσσει μέ τὸ χρήσιμο στό δένδρο ἀνθρακικὸν ὀξύ.

Τὸν γενικὸν αὐτὸ νόμο τὸν ἀγνόησε, δυστυχῶς, ὁ Τολστόη, ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τῆς ἀκόλουθης ὑπερατομιστικῆς σκέψεως του. «Δὲν ἠμπορῶ, λέγει, νὰ δεχθῶ ὅτι ἡ ζωή μου ἔχει προορισμὸν νὰ φωταγωγήσῃ καί νὰ διακοσμήσῃ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὴν ζωή». Τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἄλλους τὴν θεωροῦσεν ὡς μείωσι καί στείρωσι τῆς ζωῆς, ἐνῶ τοῦναντίον μόνον μέ τὴν ἀγάπην ἐξα-

σφαλίζεται ή γονιμοποιήσεις, ή διατήρησις και ό πλουτισμός τής ζωής.

* * *

Ἄλλ' ἐνώ στό πρώτο στάδιο τής συγγραφικῆς του δράσεως παρουσιάζεται ο Τολστόη ως υποστηρικτής ἐγωϊστικῶν και ἡδονιστικῶν θεωριῶν, ἔξαφνα στά 1882, πού ἔγινε ή γενική στήν Ρωσία ἀπογραφή, όταν βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τήν τραγική ἀθλιότητα ἑκατομμυρίων συναθρώπων του, ἀντελήφθη ὅλη τήν φρίκη τής ἐγωϊστικῆς ζωής του και τῶν ὁμοφρόνων του. Τότε μέ ἡδελυγμίαν ἀπεκήρυξεν ὅλο τό παρελθόν του και ἔστρεψε τήν κατεύθυνσι τής ζωής του πρὸς νέους ὀρίζοντας, γεμάτους ἀπό φῶς, εὐγένεια και ἀλτρουϊσμό. Τότε ἐχάραξεν ἕνα νέο και ὠραίο πρόγραμμα: νά μεταμορφώσῃ τήν ζωή του σέ λαμπάδα, πού δαπανᾷ τήν ὕπαρξί της, για νά χάριση στοὺς ἄλλους τό φῶς.

Στήν νέα περίοδο τής ζωής του ό λογοτέχνης Τολστόη παραχωρεῖ τήν θέσι του στόν φιλόσοφο και διδάσκαλο Τολστόη. Τώρα ἐπιζητεῖ ν' ἀναμορφώσῃ τήν διεφθαρμένη κοινωνία και ἀπ' τήν ἀναμόρφωσι αὐτῆς ἐλπίζει ὅτι θά προέλθῃ ή ἐξυγίανσις και ἀναμόρφωσις τοῦ ἀτόμου. Διδάσκει ὅτι τό κέντρο τοῦ κακοῦ εἶναι ή νοσηρὰ διάνοια. Ἀπ' αὐτήν ἐκπηγάζουν οἱ νοσηρές σκέψεις, οἱ νοσηρές πεποιθήσεις, οἱ νοσηρές, κατευθύνσεις.

Ἐπομένως ή ἀνθρωπότης πρέπει νά ἀναθεωρήσῃ τήν φιλοσοφία, τήν ἠθική και τήν ἠθική της. Ὄταν ἐπίστεψε ό φιλόσοφος κοινωνιολόγος, ὅτι διέγνωσε τήν κοινωνική ἀσθένεια, θέλησε νά ὑποδείξῃ και τόν τρόπο τής θιραπείας της. Και ὑπεστήριζεν ὅτι ή ἐγωπαθῆς κοινωνία θά θεραπευθῇ, ἀν ἀποκηρύξῃ τήν ἰδιοτέλειά της και τόν ἐγωϊσμό και ἀν ἐφαρμόσῃ τίς ἀπαιτήσεις τής ἀγάπης, τής καθολικῆς ἀγάπης, ή ὅποια περιλαμβάνει φίλους και ἐχθρούς και ἐπεκτείνεται εἰς ὅλα τὰ εἶδη τής δημιουργίας ἕως «τόν χόρτον ἀκόμη τοῦ ἀγροῦ».

Μόνο μιὰ τέτοια ἀπέραντη ἀγάπη δίνει νόημα και σκοπὸ στήν ζωή. Και ὅσα κηρύττει για τήν καθολική ἀγάπη εἶναι ὑπέροχα. Δυστυχῶς ὁμως παρασύρεται τώρα ἀπό τίς θεωρίες τοῦ J. Rousseau και πιστεύει ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἐκ φύσεως γεννᾶται ἀγνός.

Ἔτσι παραγνωρίζει τὴν δύναμι τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία εἶναι ἔμφυτη πλεον στὸν ἄνθρωπο.

Ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς ὡς θάσι καὶ ἀφετηρία του ἔχει τὴν κληρονομικὴ ἁμαρτωλὴ τοῦ ἀνθρώπου προδιάθεσι καὶ προσφέρει τὴν ψυχικὴν ἀναγέννησι διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ Τολστόη ἐστήριξε μὲν τὴν ἀναμορφωτικὴ του διδασκαλία στὸν Χριστιανισμό, ἀλλὰ σ' ἓνα ἀκρωτήριασμένο καὶ παραμορφωμένο Χριστιανισμό, σ' ἓνα Χριστιανισμό χωρὶς Σωτῆρα Χριστόν, καθαρῶς ὀρθολογιστικὸ, ἀπογνωμωμένο ἀπὸ κάθε πίστι στὸ μυστηριώδες καὶ στὸ ὑπερφυσικόν.

Καὶ ὁ μὲν Χριστιανισμὸς στηρίζει τὴν ἀναγέννησι καὶ σωτηρία τοῦ ἀτόμου, ἐνῶ ὁ Τολστόη περιμένει τὴν ἀτομικὴ βελτίωσι ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀναμόρφωσι.

Ὡς συντελεστικὰ δὲ γιὰ τὴν κοινωνικὴν ἀνόρθωσι μέσα προτείνει μεταρρυθμίσεις, ποὺ θυμίζουν τὴν ἐπικίνδυνη συνταγὴ τῶν ἀναρχικῶν.

Ζητεῖ τὴν κατάργησι αἰωνοβίων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὰ θεμέλια τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς.

Συγιστᾶ δηλαδὴ τὴν κατάργησι τῶν φόρων, τῆς ἰδιοκτησίας, τῶν δικαστηρίων, τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ πολέμου καὶ κάθε ἐξουσίας πολιτικῆς. Στὸ ἀνατρεπτικὸ δὲ πρόγραμμά του περιλαμβάνει καὶ τὴν Ἐκκλησία, τὴν ὁποία κατηγορεῖ ὅτι παρεμόρφωσε τὸν ἀγνὸ πρωτόγονο χριστιανισμό. Τὸ περίεργο δὲ εἶναι ὅτι ὁ Τολστόη ἔλες τὶς ριζοσπαστικὲς θεωρίες του ἐπεχείρισε νὰ τις στηρίξη στὸ Εὐαγγέλιο παρερμηνεύων, ἐννοεῖται, αὐτὸ καὶ ἰδιαίτερος διαστρέφων τὴν ἐννοιαν τῶν λόγων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλίας τοῦ Χριστοῦ, καθὼς τό : «μὴ ὀργίζεσθε εἰς ἑαυτοὺς», «μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε», «ἐάν τις σὲ ραπίσῃ εἰς τὴν μίαν σιαγόνα στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην» «ἐάν τις σὲ ἀγγαρεύσῃ μίλλιον ἔν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο» κ. ἄ.

Πῶς ἐξηγεῖται ὁμως ἡ θλιβερὰ αὐτὴ Τολστοϊκὴ παραπλάνησις; Ὁ Τολστόη, δυστυχῶς, ἐθαμβώθη ἀπὸ τὴν λάμψι τῆς μεγαλοφυΐας του καὶ ἐζαλίσθη ἀπὸ τὸν ἀποπνικτικὸ καπνὸ τοῦ λιθανίου, ποὺ σκόρπιζαν καὶ στὸ ἄμεσο περιβάλλον του καὶ στὰ πέρατα τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς οἰκουμένης ὅχι μόνον οἱ εἰλικρινεῖς

θαυμασταί του, αλλά και λεγεῶνες δλόκληροι συμφεροντολόγων και κολάκων, πού υπελόγιζαν στα πλούσια κέρδη, τὰ ὁποῖα θὰ ἐξασφάλιζαν ἀπὸ τὴν ἐκδοσι τῶν συγγραμμάτων του.

Ἐκ τῆς ἀλαζονείας ὑπερεξετίμησε τὴν δυναμικότητα καὶ τὰ ὄρια τῆς μεγαλοφυΐας του καὶ στὴν ζάλη τῆς ἐφαντάσθη ὅτι ἦτο πρωριζμένος ἀπὸ τὴν Θεῖα Μοῖρα νὰ γίνῃ κοινωνικός καὶ θρησκευτικός ἀναμορφωτής. Ἐπίστεψεν ὅτι μπορούσε νὰ γίνῃ γενάρχης καὶ δημιουργὸς μιᾶς νέας ἐποχῆς, ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ, χωρὶς κανένα ἀπολύτως δεσμὸ πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν. Ἄλλὰ τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργο, πού ἐπεχείρησεν ὁ Τολστόη μὲ τέτοιες σφαλερές προϋποθέσεις καὶ ὑπερτολμηρὲς κατευθύνσεις, ἦτο ἔργον ὑπεράνθρωπον. Διὰ τοῦτο παρὰ τὸ γιγάντιο πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ σθένος του, παρὰ τὸν πλοῦτο τῆς ψυχικῆς του εὐγενείας, παρὰ τὴν εἰλικρινῆ του θρησκευτικότητα, οἱ ριζοσπαστικὲς θεωρίαι του ἔμειναν ἄγονες. Ἄλλως τε, ὁ Τολστόη πρῶτος αὐτὸς ἐδοκίμασε τὸ τραγικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀψυχολόγητης καὶ ἀνεφάρμοστης ἰδεολογίας του. Ρίχθηκε σὲ τέτοιο πέλαγος ἀντιφάσεων καὶ σὲ τέτοιο λαβύρινθο ἀμφιβολιῶν, ὥστε καθ' ὅλη τὴν ζωὴ του ἐταλαιπωρεῖτο χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ εὕρῃ διέξοδον. Ἐκήρυττε λ. χ. τὴν ἀνατροπὴ τῶν στηριγμάτων τῆς κρατικῆς οἰκοδομῆς, καὶ ὁμως ζοῦσε ὑπὸ τὴν στέγη τοῦ Κράτους καὶ ὑπετάσσετο στοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ. Κατηγοροῦσε τὴν ἐπιστήμη, καὶ ὁμως ἀπῆλαινε τὰ ἀγαθὰ τῆς. Μισοῦσε τὰ πλούτη, καὶ ὁμως εἶχε χρήματα καὶ κτήματα. Ἀμφισβητοῦσε τὴν οἰκογένεια, καὶ ὁμως ἦτο σύζυγος καὶ πατέρας καὶ παπποῦς καὶ ἐνέμετο τὰ ἀγαθὰ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ἀπεκήρυττε τὴν πατρίδα, καὶ ὁμως ἀσυναίσθητως ἦτο ὁ γνησιώτερος τῶν Ρώσων πατριωτῶν. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἐρρίπτετο μὲ πάθος στὴν αἰσθησιακὴ ἡδονή, ἄλλοτε δὲ μὲ τὸ ἴδιο πάθος ἐδυθίζετο στὸν πολυτάραχον ὠκεανὸ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ τῶν θεολογικῶν ἐρευνῶν. Ἄλλοτε ζοῦσε σὰν τέλειος κοσμικός ἄνθρωπος καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀηδίαζε τὴν κοσμικὴ κίνησι καὶ ἀπεσύρετο ἀπὸ τὸν πολυθόρυβο καὶ ματαιόφρονα κόσμον σὰν ἐρημικός ἀναχωρητής. Στὰ νεῖατα του ζοῦσε ὡς ἄθεος, στὴν ἀνδρικήν ἡλικία του ἐπίστεψε στὰ καλλιτεχνικὰ ἰδεώδη καί, ὅταν παρέκαμψε τὸν Μαλέαν τῆς ζωῆς, ἔστρεψε τὸν προβολέα τῆς πίστεώς του πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐξυγίανσι καὶ ἀναμόρφωσι.

Σύντομη αλλά βαθειά ψυχανάλυση του Τολστόη μάς δίδει ο σύγχρονός του και επίσης διάσημος Ρώσος συγγραφέας Δοστογιέφσκη.

«Ο συγγραφέας της «Άννας Καρενίν», λέγει ο Δοστογιέφσκη, παρά το έξοχο καλλιτεχνικό του τάλαντο, βλέπει εύκρινως μόνον ό,τι βρίσκεται μπρός στα μάτια του. Προσηλώνει το όξυ βλέμμα του εις ένα σημείο. Δεν έχει όμως την ικανότητα να στρέψη την κεφαλή του δεξιά και αριστερά, για να αντιληφθῆ τί συμβαίνει και στα πλάγια. Όσάκις δὲ κάμνει στροφές, στρέφεται με όλο το σώμα του. Και τότε αποφαίνεται όλως διόλου τ' αντίθετα, με την ίδια όμως πάντοτε βαθειά ειλικρίνεια. Κάμνει δὲ τις στροφές ο Τολστόη με καταπληκτική ευκολία, σήμερα πρὸς ένα σημείο και αύριο πρὸς τὸ αντίθετο. Με αυτά όμως, λέγει ο Δοστογιέφσκη, δὲν θέλω να κατηγορήσω τὸν Τολστόη, ότι έχει επιπολαιότητα αντιλήψεως και ελαφρότητα κρίσεως. Τούναντίον· κάθε άποψιν, πὸν εξετάζει ο Τολστόη τὴν πιάνει στα γερὰ και τὴν εξαντλεῖ, γι' αὐτὸ όμως, όσάκις άστοχεῖ στην άποψί του, τὸ λάθος του εἶναι μεγαλειότερο. Ο Τολστόη διαρκῶς έρευνᾷ· άλλ' αὐτὸ άποτελεῖ τὴν δύναμι και ὄχι τὴν άδυναμία του». Και συνεχίζει :

«Καθ' ὄλη τὴν ζωή του ο ισχυρὸς αὐτὸς άνθρωπος ζητοῦσε τὴν ἀλήθεια και στή ζήτησί της φαίνεται πόσον άκαταπόνητος εἶναι ο έρευνητικός του νοῦς. Δυστυχῶς όμως κοντὰ στή δύσι της ζωῆς του φαντάσθηκε πὸς εὑρῆκε τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια και παρουσιάσθηκε σάν προφήτης αὐτῆς. Οἱ απαιτήσεις του για τὴν ἠθικοποίησι της ζωῆς εἶναι πολύτιμες και βαρυσήμαντες. Τὸ κοινωνικό του όμως πρόγραμμα εἶναι άφελές».

Ἄλλος δὲ πάλιν Ρώσος κριτικός χαρακτηρίζει τὸν Τολστόη «μυστικοπαθῆ κοινωνιολόγο», διότι έμπνέεται ἀπὸ ὕψηλά μέν, άλλ' άνεφάρμοστα ἰδανικά. «Απόδειξις, λέγει, εἶναι τὸ ἀδιάψευστο τραγικό γεγονός, ότι και αὐτὸς ο ἴδιος δὲν εἶχε τὴν δύναμι τὰ έφαρμόσει στήν ζωή του ό,τι ὡραῖο και εὐγενές ἐδίδαξε και έγραψε».

* * *

Ἰστερα ἀπὸ ὄσα ανέφερα για τὴν εξέλιξι της ιδεολογίας και της ζωῆς του Τολστόη, νομίζω ότι τὸ συμπέρασμα προκύπτει κά-

πως αὐθόρμητον. Ὁ Τολστόη παρά τὴν ἐξαιρετικὴν μεγαλοφυΐα του, φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ γίνῃ προφήτης, οὔτε ἀπόστολος. Καὶ ἂν ἀνεζήτησε μὲ τὸν πόθο τοῦ πιστοῦ τὴν Ἀλήθεια, ὅμως στὴν διάγνωσιν καὶ στὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀστόχησε. Καὶ ἂν διαρκῶς κυνηγοῦσε τὸ φάσμα τῆς Εὐτυχίας, ἐπέσεν ὅμως στὴν ἀδιέξοδον χαράδρα τοῦ Πόνου.

Ἡ ζωὴ του εἶναι ἓνα δράμα ἀπὸ τὰ πλέον τραγικά. Συμβολίζει τὴν τραγικὴν μοῖρα κάθε ἀνθρώπου, ποὺ διαπιστώνει τὸ βάραθρον, τὸ ὅποῖον χωρίζει τὰ εὐγενῆ του ἰδανικὰ ἀπὸ τὴν δύσμορφη πραγματικότητά. Ἄν ἐξαιρέση κανεὶς τὰ ἐπιπόλαια νεανικά χρόνια τοῦ Τολστόη, ἡ ζωὴ του προβάλλει συνυφασμένη μὲ τὸν πόνον καὶ τὸ μαρτύριον. Ἄλλ' ὁ πόνος καὶ τὸ μαρτύριον εἶναι μιὰ κολυμβήθρα ἐξιλασμοῦ, ποὺ ἐξαγνίζει τὸν θυσιζόμενον. Καὶ ὁ κόμης Λ. Τολστόη μὲ τὸν βαθὺ καὶ πολυχρόνιον πόνον του καὶ μὲ τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς μαρτυρικοὺς ἀνθρωπιστικοὺς ἀγῶνας του, ἐξαγνίζεται στὸ κριτήριον τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Γι' αὐτὸ κανεὶς δικαιοφρων ἀνθρώπος δὲν θὰ ρίψῃ κατὰ τοῦ Τολστόη τὸν λίθον τοῦ ἀναθήματος.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνθρωπότης μὲ βαθεῖα συμπάθεια θὰ περιβάλλῃ τὸν ἀγνὸν ἰδεολόγον καὶ μυστικοπαθῆ κοινωνιολόγον Τολστόη, τὸν γλυκόφωνον ἀοιδὸν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὁ ὅποιος σὰν ὑψιπέτης ἀετὸς ἐπτερούγιζε στὰ αἰθέρια ὕψη μὲ πτήσεις ὑπερτολμηρές, ἕως ὅτου ἐξηγντλημένος κατέπεσε στὸν ἐρημικὸν σταθμὸν τοῦ Ἀστάποβο, τραγικὸν καὶ ἀξιοσυμπάθητον θῦμα τῆς ὑπερτροφικῆς του αὐτοπεποιθήσεως.